

Justyna Kobus

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Instytut Filologii Polskiej

jusper@amu.edu.pl

Dokumenty Archiwum UAM dotyczące doc. Adama Tomaszewskiego

Abstrakt: Artykuł jest faktograficznym przedstawieniem przebiegu kariery naukowej docenta Adama Tomaszewskiego na Uniwersytecie Poznańskim. Autorka opisała dokumentację dotyczącą A. Tomaszewskiego, przechowywaną i udostępnioną przez Archiwum UAM. Zostały zatem opisane akta Państwowej Komisji Egzaminacyjnej za l. 1920–1922, akta osobowe Wydziału Filozoficznego UP 1921–1923 i Wydziału Humanistycznego oraz akta Rektoratu – Wykaz profesorów i docentów UP 1919–1939.

Słowa kluczowe: Adam Tomaszewski, Archiwum UAM, dokumentacja archiwalna, Uniwersytet Poznański

Abstract: Documents from the Poznan University (UAM) regarding Adam Tomaszewski. The article is a factual presentation of the academic career of Adam Tomaszewski, assistant professor at the Poznan University. The author presents the documentation regarding A. Tomaszewski, stored and made available in the UAM Archives. The article describes files of the State Examination Commission for the years 1920-1922, personal files of the Faculty of Philosophy in 1921-1923 and the Faculty of Humanities as well as files from the Rector's Office, a list of professors and assistant professors of the Poznan University in 1919-1939.

Keywords: Adam Tomaszewski, UAM Archives, archival documentation, Poznan University

Docent Uniwersytetu Poznańskiego Adam Tomaszewski (1895–1945), językoznawca – sławista i polonista, dialektolog szczególnie miłujący Wielkopolskę – syn tej ziemi, patriota, bohater, człowiek honoru, nieprzeciętny nauczyciel, troskliwy ojciec. Te i jeszcze więcej pozytywnych cech można by wymienić na podstawie relacji osób znających poznańskiego badacza języka. Urodzony 11 grudnia 1895 r. w Łopienniu koło Wągrowca, skończył tam szkołę ludową, a następnie niemieckie gimnazjum w Wągrowcu; przez krótki czas studiował w Berlinie, następnie na Uniwersytecie Poznańskim, równocześnie wykonywał pracę nauczyciela w Państwowym Gimnazjum im. św. Jana Kantego w Poznaniu. Uczestnik strajku szkolnego 1906 r. i Powstania Wielkopolskiego 1918 r., organizator tajnego nauczania podczas II wojny światowej. Zmarł

30 kwietnia 1945 r. w miejscowości Kirchau koło Lindau w powiecie Straguth nieopodal Magdeburga.

O docencie Tomaszewskim napisano dotychczas kilka artykułów, są to życiorysy oraz krótkie wspomnienia. W pierwszej kolejności należy wymienić tu publikacje osób, które znały i miały bezpośredni kontakt z uczonym, zatem pierwsze powojenne wspomnienie autorstwa prof. Kazimierza Nitscha (1947), charakterystykę naukowej sylwetki z całościową bibliografią prac spisaną przez prof. Leona Kaczmarka (1957), wspomnienie nauczyciela skreślone po wielu latach ręką jego ucznia, a następnie studenta prof. Zenona Sobierajskiego (1996) czy osobiste wspomnienie o ojcu autorstwa Dobromiry Banks (1996). Kolejne informacje czy nawet życiorysy sporządzały osoby z nowego pokolenia, któremu znane są jedynie przekazy ustne i pisane o docencie Tomaszewskim, jak np. Tadeusz Lewaszkiwicz (w druku), autor biogramu przygotowanego do jubileuszowej publikacji pt. *Stulecie poznańskiej polonistyki (1919–2019)*, red. S. Wysłouch, S. Karolak, B. Judkowiak, A. Piotrowicz.

Niestety nadal odczuwany jest niedosyt informacji na temat przedwcześnie zmarłego językoznawcy, protoplasty poznańskiej dialektologii, którego postać wzbudza ciekawość i fascynację najmłodszego pokolenia badaczy gwar. Nie dziwi zatem fakt sięgania do źródeł w postaci dokumentacji archiwalnej czy kontaktów z rodziną uczonego.

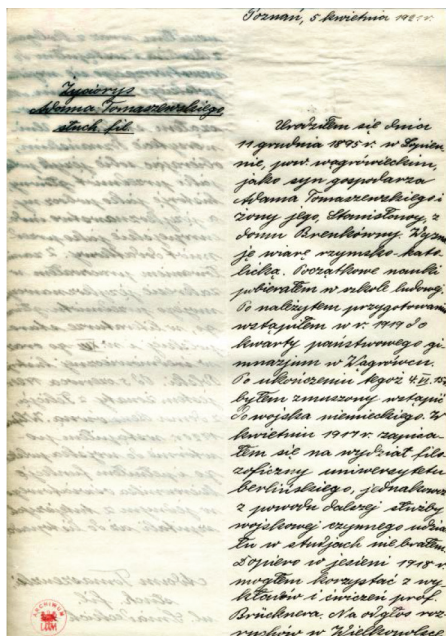
W związku z powyższym, w tym miejscu chcę zaprezentować materiały archiwalne dotyczące doc. A. Tomaszewskiego, które są przechowywane i zostały udostępnione przez Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Zasadniczo wspomniana dokumentacja nie jest zbyt obfita. Obejmuje ona dokumenty Komisji Egzaminacyjnej (sygn. 103a/T/40), teczkę osobową Wydziału Filozoficznego UP 1921–1923 (sygn. 103b/3166), teczkę osobową Wydziału Humanistycznego (sygn. 153/141), akta Rektoratu – Wykaz profesorów i docentów UP 1919–1939 (sygn. 15A/1).

Liczba dokumentów w poszczególnych teczkach jest zróżnicowana. Przybliżę zatem ich zawartość.

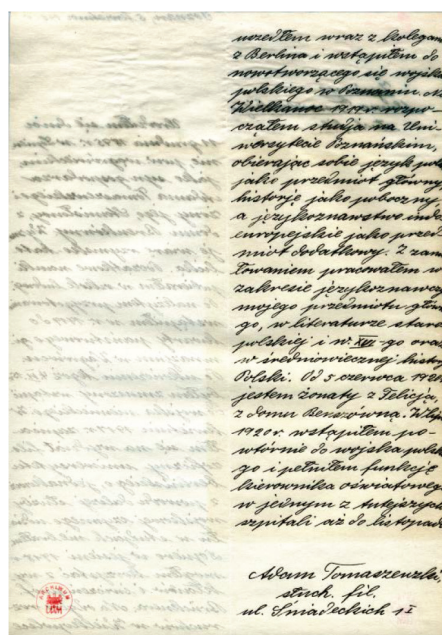
1. Dokumenty Komisji Egzaminacyjnej (sygn. 103a/T40) – teczką zawiera dokumenty datowane na l. 1920–1922. Można tu znaleźć wniosek A. Tomaszewskiego do Państwowej Komisji Egzaminacyjnej w Poznaniu (dalej: PKE) o dopuszczenie do egzaminu kandydackiego na nauczyciela szkół średnich z 5 kwietnia 1921 r. Z dokumentu tego dowiadujemy się, że A. Tomaszewski wnioskował o egzamin z języka polskiego jako przedmiotu głównego, historii jako przedmiotu pobocznego oraz językoznawstwa indoeuropejskiego jako przedmiotu dodatkowego; pracę pisemną zaś proponował z języka polskiego na temat *Fonetyka proklityk w języku polskim i połabskim* (praca ta została później opublikowana w czasopiśmie „Slavia Occidentalis” II, 1922). Z dokumentu wynika że PKE wniosek zaakceptowała oraz że egzaminy ze wskazanych przedmiotów kandydat zdał dobrze, jedynie z filozofii został oceniony dostatecznie. Dodatkowo poświadczają ten fakt: opinia prof. Stanisława Dobrzyckiego odnośnie do pracy pisemnej z 13 maja 1921 r., Świadcstwo (protokół) zbiorczy z posiedzenia PKE z 2 lipca 1921 r., Protokół z egzaminu z językoznawstwa indoeuropejskiego z dnia 2 lipca 1921 r. podpisany przez prof. Mikołaja Rudnickiego i Witolda Klingera, Protokół z przedmiotów głównego, dodatkowego i pobocznego z dnia 2 lipca 1921 r. – egzaminowali profesorowie S. Dobrzycki i Tadeusz Lehr-Splawiński (jako świadek) z ję-

zyka polskiego, Adam Skalkowski i Jan Sajdak z historii, Stefan Błachowski i J. Sajdak z filozofii.

Teczka zawiera także: życiorys A. Tomaszewskiego datowany na 5 kwietnia 1921 r., poświadczenie z dnia 3 stycznia 1920 r. dra Kazimierza Tymienieckiego o złożeniu przez A. Tomaszewskiego pracy na zakończenie seminarium z historii, poświadczenie z 4 kwietnia 1921 r. o uczestniczeniu w seminarium indoeuropejskim prof. M. Rudnickiego, poświadczenie prof. T. Lehra-Splawińskiego z 4 kwietnia 1921 r. o uczestnictwie A. Tomaszewskiego w ćwiczeniach seminarium słowiańskiego przez okres 6 półroczy oraz że złożył w tym czasie dwie prace i opracował dwa referaty; następnie: dowód wpłaty do kasy UP 200 marek za egzamin kandydacki z datą 6 maja 1921 r., poświadczenie A. Tomaszewskiego z dnia 24 listopada 1921 r. o wypożyczeniu od PKE swojej pracy pisemnej do dnia 15 stycznia 1922 r., bez daty – notatka prof. S. Dobrzyckiego z tematem egzaminu (ustnego?) z przedmiotu głównego – język polski (Stosunek powieści historycznej polskiej w epoce romantyzmu do przeszłości – 6 stron rękopisu A. Tomaszewskiego oraz 4 strony brudnopisu).

II. 1.

II. 2.

Skany dokumentów ze zbiorów Archiwum UAM, sygn. AUAM 103a/T40, Tomaszewski Adam, życiorys, s. 1 i s. 2.

Z ciekawostek warto wymienić poświadczenie o odbiorze „całkowitego umundurowania plutonowego sam. [samodzielnego – J.K.] Adama Tomaszewskiego” z dnia 27 listopada 1920 r. przez sierżanta komorowego (brak nazwiska).

2. Teczka osobowa Wydziału Filozoficznego UP 1921–1923 (sygn. 103b/3166) zawiera dokumenty z l. 1918–1923 – jest to 5 Kart wpisowych na kolejne semestry studiów na Uniwersytecie Poznańskim oraz 1 certyfikat zagraniczny.

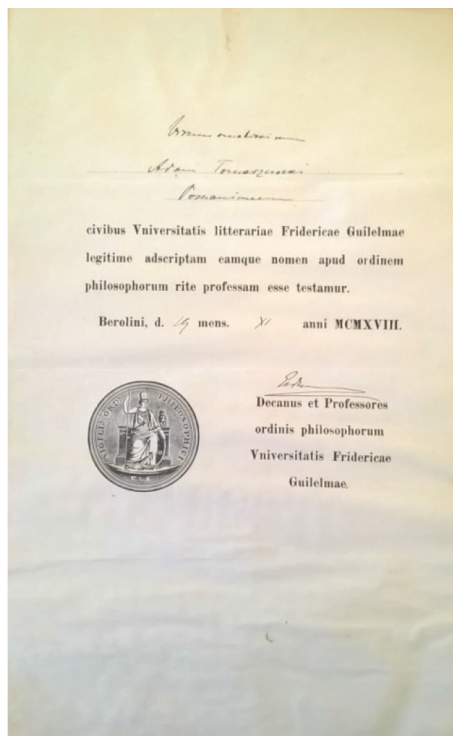
Karty wpisowe rozpoczyna dokument z 6 października 1921 r. Jest to Karta wpisowa na 4. rok studiów (trymestr 8.), rok akademicki 1921/22. Obok danych osobowych, dodatkową informacją jest wpis o stypendium w wysokości 500 marek, jakie pobierał A. Tomaszewski w 1921 r. z funduszu Pomocy Naukowej im. Karola Marcinkowskiego. Jest tu też nota o stosunku do służby wojskowej: „zwolniony zeszłego roku przy demobilizacji” oraz dane o immatrykulacji – „Immatryk.: f. IV. 25.VI.1919 r.”. Z Karty wpisowej wiadomo także na jakie zajęcia uczęszczał student i kto te zajęcia prowadził – w tym konkretnym trymestrze A. Tomaszewski odbył zajęcia u prof. prof. T. Lehra-Spławińskiego, M. Rudnickiego, dr Zofii Kaweckiej.

Kolejna Karta wpisowa z 16 stycznia 1922 r. dotyczy trymestru 9. w roku akademickim 1921/22. Z niej dowiedzieć się można, że A. Tomaszewski był w tym czasie bezterminowo zwolniony ze służby wojskowej oraz że uczestniczył w zajęciach: dr Z. Kaweckiej oraz prof. prof. Antoniego Śmieszka, Edwarda Klicha, S. Dobrzyckiego. Karta wpisowa na trymestr 10. roku akademickiego 1921/22 z datą 20 marca 1922 r. – A. Tomaszewski uczęszczał na zajęcia prof. M. Rudnickiego.

Karta wpisowa z 8 października 1922 r. dotyczy roku akademickiego 1922/23, trymestru 1.; zajęcia, na które uczęszczał A. Tomaszewski prowadzili prof. prof.: M. Rudnicki, A. Śmieszek, S. Dobrzycki, Michał Sobeski, Władysław M. Kozłowski, Henryk Ułaszyn. Kolejna jest Karta wpisowa z dnia 8 października 1922 r., z oznaczeniem trymestru 3. i zajęciami prof. prof.: S. Dobrzyckiego, M. Sobeskiego, W.M. Kozłowskiego, H. Ułaszyna. Więcej Kart wpisowych nie ma. W teczce znajduje się jeszcze certyfikat z dnia 14 listopada 1918 r. zaświadczający zapisanie się A. Tomaszewskiego na Uniwersytet Fryderyka Wilhelma w Berlinie.

3. Teczka osobowa Wydziału Humanistycznego (sygn. 153/141) obejmuje dokumentację z l. 1924–1939¹. Ponieważ doc. A. Tomaszewski był pracownikiem kontraktowym, toteż teczka zawiera umowy o pracę z UP: „poruczam Panu na czas potrzeby czynności starszego asystenta przy Seminarjum filologii słowiańskiej i języka polskiego w zakresie 29 g.t. [godzin tygodniowo – JK]” – podpisał Rektor Sajdak (z dnia 15 marca 1932 r.), „czynności starszego asystenta kontraktowego przy Seminarjum filologii słowiańskiej i przy Seminarjum języka polskiego w zakresie 29 godzin tygodniowo” (z dnia 29 września 1933 r.), na stanowisku pomocniczej siły naukowej w charakterze kontraktowego asystenta starszego przy Seminarium sławistycznym i języka polskiego w wymiarze 24 godzin tygodniowo – zajęcia (z dnia 2 września 1935 r.), na stanowisku pomocniczej siły naukowej w charakterze kontraktowego asystenta starszego przy Seminarium sławistycznym i języka polskiego w wymiarze 24 godzin tygodniowo – zajęcia (z dnia 13 lipca 1936 r.) wraz z odpisem, na stanowisku kontraktowego asystenta starszego przy Seminarium filologii słowiańskiej oraz Seminarium języka polskiego na Wydziale humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego w wymiarze 24 godzin tygodniowo – zajęcia (z dnia 23 lipca 1937 r.), na stanowisku

¹ W passusie tym zachowałam zapis w zakresie wielkich liter w nazwach seminariów i wydziału zgodny z zapisem zawartym w dokumentach.

Il. 3. Fot. dokumentu ze zbiorów Archiwum UAM z teczki o sygn. AUAM 103b/3166. Zaświadczenie o zapisaniu A. Tomaszewskiego na Uniwersytet Fryderyka Wilhelma w Berlinie

starszego asystenta przy Seminarium filologii słowiańskiej na Wydziale humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego w wymiarze 24 godzin tygodniowo – zajęcia (z dnia 18 sierpnia 1938 r.).

W związku z tym, że A. Tomaszewski prowadził prace badawcze za granicą, wnioskował o udzielenie urlopów płatnych na czas wyjazdu. Teczka zawiera zatem przedłużenie zgody na płatny urlop na czas od 15 listopada 1937 r. do 15 grudnia 1937 r. „celem umożliwienia mu kontynuowania studiów naukowych za granicą” (wcześniejszego dokumentu z podaniem o urlop nie ma w teczkach) oraz zgodę Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 lipca 1938 r. na udzielenie 2-miesięcznego urlopu płatnego doc. A. Tomaszewskiemu „celem wyjazdu za granicę dla badań naukowych”.

W teczce znajdują się ponadto dokumenty dotyczące przewodu habilitacyjnego i doktorskiego.

Doktoratu dotyczą: *Curriculum vitae* oraz Prośba do Dziekanatu Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Poznańskiego z dnia 22 maja 1928 r. o dopuszczenie do egzaminu ścisłego z filologii słowiańskiej jako przedmiotu głównego i filologii polskiej jako przedmiotu pobocznego w ramach przewodu doktorskiego (jest tu adnotacja o odebraniu przez A. Tomaszewskiego wszystkich dokumentów osobistych w dniu 26 lutego 1929 r.). Zaświadczenie Dyrekcji Państwowego Gimnazjum im. św. Jana Kantego w Poznaniu, że A. Tomaszewski zatrudniony jest w szkolnictwie, w tymże

gimnazjum, od 1 września 1921 r. i „czyni zadość wymaganiom Władz Uniwersyteckich co do dostarczenia świadectwa nienagannego prowadzenia się” – dokument datowany 18 maja 1928 r. Zaświadczenie A. Tomaszewskiego o samodzielny napisaniu pracy doktorskiej z datą 22 maja 1928 r. o treści: „Zaświadczam pod słowem honoru, że pracę pod tyt. „Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce” napisałem bez niedozwolonej pomocy. Adam Tomaszewski” (praca została opublikowana w postaci monografii pod tym samym tytułem w Krakowie w 1930 r.). Ocena pracy doktorskiej pt. *Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce* napisana przez prof. M. Rudnickiego z datą 19 października 1928 r. oraz ocena tejże pracy spisana przez prof. H. Ułaszyna dnia 23 lipca 1928 r. Są to odpowiedniki współczesnych recenzji. Dyplom doktorski z datą 23 lutego 1929 r.

Natomiast z habilitacją związane są następujące dokumenty: podanie A. Tomaszewskiego do Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Poznańskiego z dnia 26 stycznia 1936 r. „o dopuszczenie mnie do habilitowania się z zakresu filologii polskiej na podstawie pracy »Mowa tzw. Mazurów wielęńskich«” (również tę pracę opublikowano jako monografię, w Poznaniu w 1935 r.). Opinia prof. E. Klicha „o dotychczasowej działalności naukowej habilitanta dra Adama Tomaszewskiego” (bez daty – brudnopis?) oraz niepełna Opinia z dotychczasowej działalności naukowej dra Adama Tomaszewskiego (wersja poprawiona?). Odpis poświadczenia nadania stopnia doktora habilitowanego na Wydziale Humanistycznym UP z tytułem docenta filologii polskiej z dnia 23 lutego 1937 r.: „[...] zatwierdzam uchwałę Rady Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Poznańskiego z dnia 19 listopada 1936 r., popartą przez Senat Akademicki na posiedzeniu w dniu 18 grudnia 1936 r., mocą której został Pan habilitowany na tymże Wydziale jako docent filologii polskiej” – podpisał: Minister Świątosławski.

W końcu znajdziemy tu także informacje dotycząc zarobków A. Tomaszewskiego: informacja przekazana Kwesturze Uniwersyteckiej z dnia 14 października 1930 r. o wypłacie wynagrodzenia za etat asystenta starszego przy Katedrach filologii słowiańskiej i języka polskiego w wymiarze 30 godzin tygodniowo według grupy VIII szczebla „b” wraz z 10% dodatkiem i 15% zasiłkiem; informacja skierowana do KU z dnia 7 września 1931 r. o zredukowaniu etatu starszego asystenta i wypłacaniu wynagrodzenia nie z etatu, a z ryczałtu w wysokości 616 zł za 29 godzin tygodniowo; następnie informacja skierowana do KU z dnia 4 czerwca 1932 r. decyzją Rektora zmniejszono wynagrodzenie o wysokość dodatku regulacyjnego z 616 zł na 502 zł; kolejne poświadczenie o dochodach doc. dra A. Tomaszewskiego z dnia 22 marca 1939 r. wydane dla Zarządu Miejskiego w Poznaniu celem uzyskania zaświadczenia o stanie majątkowym (uposażenie służbowe 204 zł brutto – 191,69 zł netto oraz za godziny zlecone 143,82 zł netto miesięcznie). Informacje dotyczące wynagrodzenia zawarte są także w każdej umowie o pracę.

Jako ciekawostkę można potraktować Potwierdzenie zgłoszenia o wstąpieniu do pracy. Karta została wystawiona przez Uniwersytet Poznański z datą 18 stycznia 1929 r. (data wstąpienia do pracy – 1 stycznia 1924 r. – choć w kolejnym dokumencie dotyczącym początku służby na UP widnieje data 1 października 1930 r., zob. niżej akta Rektoratu).

4. Akta Rektoratu – Wykaz profesorów i docentów UP 1919–1939 (sygn. 15A/1). Zawierają wpis zawierający imię i nazwisko: *Dr Tomaszewski Adam*, charakter służbo-

Cyfrowej). Ucząc się od takich profesorów jak chociażby S. Dobrzycki, H. Ułaszyn, E. Klich, M. Rudnicki, A. Śmieszek, A. Tymieniecki i in., nie mógł pozostać jedynie przeciętnym uczonym. O tym, jak dużym cieszył się uznaniem środowiska akademickiego, świadczy relacja K. Nitscha następującej treści: „Uniwersytet Poznański długo czekał na jego powrót [tj. A. Tomaszewskiego – J.K.], chcąc mu powierzyć tak mu się należąca, a opróżnioną przez śmierć prof. Klicha katedrę języka polskiego” (Nitsch 1947, 132). Niestety, nie było dane A. Tomaszewskiemu objęcie tego zaszczytnego stanowiska – zmarł w drodze z obozu pracy do domu, miał zaledwie 49 lat.

Literatura

- Grot, *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza: 1919–1969*, red. Z. Grot, Poznań 1972.
- Banks D. (1996), *Moje wspomnienie o ojcu, Adamie Tomaszewskim*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. I, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań, s. 7–12.
- Kaczmarek L. (1957), *Adam Tomaszewski (1895–1945)*, „Biuletyn Fonograficzny”, 2, s. 11–26.
- Lewaszkiewicz T., *Adam Tomaszewski (1895–1945)*, [w:] *Stulecie poznańskiej polonistyki (1919–2019)*, red. S. Wysłouch, S. Karolak, B. Judkowiak, A. Piotrowicz, t. 1, Poznań (w druku).
- Nitsch K. (1947), *Trzej zamordowani przez Niemców poznańscy lingwiści*, „Język Polski”, r. XXVII, s. 129–135.
- Skład uniwersytetu w roku akademickim 1919/20*, Poznań 1920.
- Skład uniwersytetu w roku akademickim 1920/21*, Poznań 1921.
- Skład uniwersytetu w roku akademickim 1921/22*, Poznań 1922.
- Sobierajski Z. (1996), *Profesor Adam Tomaszewski jako nauczyciel i dialektolog (1895–1945)*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. I, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań, s. 13–20.
- Tomaszewski A. (1922), *Z fonetyki proklityk w języku polskim i połabskim*, „Slavia Occidentalis”, II, s. 137–157.
- Tomaszewski A. (1930), *Gwara Łopienna i okolicy w północnej Wielkopolsce*, Kraków.
- Tomaszewski A. (1935), *Mowa tzw. Mazurów wieleńskich*, „Slavia Occidentalis”, XIV, s. 45–176.
- Zbiory archiwalne Archiwum UAM, sygn.: 103a/T40, 103b/3166, 153/141, 15A/1.